

ARGO

EDICE ECCE HOMO / SVAZEK 34

František Šmahel
JAN ŽIŽKA

Přebal navrhl a graficky upravil Libor Batrla.

Odpovědný redaktor Martin Nodl.

Technický redaktor Milan Dorazil.

Vydalo nakladatelství Argo,

Milíčova 13, Praha 3, 130 00,

www.argo.cz,

roku 2021 jako svoji 4605. publikaci.

Vytiskla tiskárna Akcent.

Vydání první.

ISBN 978-80-257-3502-2

Naše knihy distribuuje Kosmas knižní velkoobchod KOSMAS

sklad: V zahradě 877, 252 62 Horoměřice

tel: 226 519 383, fax: 226 519 387

e-mail: odbyt@kosmas.cz

www.firma.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit v internetovém knihkupectví

www.kosmas.cz

FRANTIŠEK ŠMAHEL

JAN ŽIŽKA

ARGO 2021

OBSAH

- Úvodem / 9
1. DVOJÍ ŽIVOT – DVOJÍ TRADICE / 11
2. „VZAT OD LIDU NA SLOVO“ / 25
Otec nebo syn? / 27
Mezi lapky / 30
U Grunwaldu / 37
Čeledínem krále Václava / 42
Defenestrace / 48
3. ZEMĚ VYMKNUTÁ Z KLOUBŮ / 55
4. MEČEM A OHNĚM / 67
Město Slunce / 69
Sudoměř / 75
Jarní tažení / 79
Na pomoc Praze / 83
Pevnost na Vítkově / 88
Žižka před branami / 93
5. „PRO ZÁKON KRISTŮV HORLITEL OBZVLÁŠTNÍ“ / 99
6. PRVNÍ MEZI TÁBORY / 113
Hádání u Zmrzlíků / 116
Ofenziva pokračuje / 119
Pikartům hranice / 123
Sněm v Čáslavi / 129
Tribunův pád / 135
Zmařená kandidatura / 141
7. UMĚNÍ VÁLKY / 147
8. BRATRSTVO „MENŠÍHO“ TÁBORA / 161
Zakládací sjezd / 163

Archa proti arše / 167
Válka s pražskou koalicí / 172
Smíření na Špitálském poli / 178
Poslední týdny a dny / 181

9. ZÁVĚREČNÉ DILEMA – ŽIŽKA ČI CHELČICKÝ? / 185

KOMENTÁŘ / 193

SEZNAM ZKRATEK / 221

MALÁ ANTOLOGIE PRAMENŮ A LITERATURY / 222

- A. Žižkovy listy a projevy / 222
- B. Takzvaný Žižkův vojenský řád / 230
- C. Žižka ve svědectvích současníků / 234
- D. Zrození legendy / 243
- E. Žižka v moderní historiografii / 248

POZNÁMKY A VYSVĚTLIVKY / 254

LITERATURA A PRAMENY / 259

SEZNAM VYOBRAZENÍ / 265

ŠMAHELŮV JAN ŽIŽKA A ČESKÉ DĚJEPISECTVÍ (Martin Nodl) / 269

REJSTRÍK OSOB A MÍST / 287

Úvodem

Už dlouho jsem z různých stran dostával otázku, proč znovu nevydám svého Žižku. Nechtěl jsem se vracet k postavě, k jejímuž curriculum nebylo co dodat, neboť již na přelomu let 1968/1969, kdy kniha vznikla, byla téměř všechna významná data z Žižkova života známa. Od velkého, takřka státního výročí v roce 1924 a následného, široce pojatého životopisu Žižky od Josefa Pekaře šlo pouze o to, jakou osobnost jeho příští životopisci čtenářům předloží. Přesto může být s podivem, proč jsem ustoupil naléhání až dnes, kdy knižní trh ovládla rozsahem monumentální a širšímu publiku přístupná monografie Petra Čorneje. Bylo to díky opakované výzvě Martina Nodla, který již dříve chtěl mého Žižku začlenit do jedné z edic, jež řídí v nakladatelství ARGO. Měl však podmínku, která se mi jevila nepřekročitelnou překážkou. Neměl jsem na textu nic měnit, což se mi zdálo vzhledem ke komentářům v příloze nepatřičné. Dnes, po Čornejově Žižkovi, to vidím jinak. Nikoli snad proto, že bych s ním chtěl vést polemiku o husitského hrdinu. To přenechám jiným, kterým je pro jejich věk bližší tep doby, nýbrž pro jinakost mého pohledu, který odpovídá myšlenkovému kvasu 60. let, a který tak je svědectvím mého tehdejšího usilování. Vymínil jsem si pouze, že budu moci v přijatelné míře doplnit či opravit připojené komentáře, které původně měly za cíl dodat odbornost knize vycházející v edici pro širší veřejnost. Texty v přílohách jsem na několika místech upravil podle nových poznatků. To stačí říci úvodem.

1.

Dvojí život – dvojí tradice

Žižka, podobně jako většina dějnotvorných osobností, žil a žije dvěma životy. Jedním skutečným a uzavřeným, jemuž především bude platit tato rozprava, druhým pomyslným a zatím ještě neskončeným. Bez prvního by nebyl druhý. Přes druhý však nazíráme první, ať už chceme či nechceme, neboť vždy se seznamujeme nejprve s tím, co o našem hrdinovi pravil a napsal ten který historik. Čtenář i badatel je tak do jisté míry obětí klamu. Svůj autentický život Žižka žil jen jednou, naprosto konkrétním a neopakovatelným způsobem, a přece zhruba platí, že kolik životopisců, tolik různých Žižků. Mnozí z nich jsou si ovšem velmi podobní, každý z těchto „druhých“ Žižků však nese pečeť autorova pohledu.

Poučení, které z toho plyne, neztratíme ze zřetele: i my máme možnost postihnout Žižkův život, jaký skutečně byl, a o to se také, pokud bude v našich silách, pokusíme. Tato možnost nedává však právo říci: tak tomu bylo a ne jinak. Nehledě na rozsah a povahu pramenů, jež vypovídají o Žižkovi spíše málo než mnoho, o to však rozporněji, jsme spoutáni tradicí a literaturou tématu, založením a osobními zkušenostmi, svým pohledem na dějiny a na husitství zvláště a v neposlední řadě prostředím a dobou, v nichž žijeme a které jsme si nevybrali.

Ani jednoho se nemůžeme plně vystříhat a zřící. Ne každý a ne vždy si uvědomuje, co vše ovlivňuje jeho názory a postoje, a často tak nevědomky klame sebe i druhé. Koneckonců ani my nemáme a nedáváme záruku, že se tak nestane. Již to však, že si toto nebezpečí i meze našeho poznání uvědomujeme, napomáhá k určité orientaci. Máme-li pak vědomí o tom, kde jsme, načasujeme a jaké překážky nás očekávají, zmenšuje se i riziko našeho počínání. Nikdy ovšem nezmezí docela, a je proto na autorovi i čtenáři, aby nikdy neztratil kontrolu sám nad sebou.

Jednou z fikcí, kterým nevědomky podléháme, je naše vizuální představa Žižky, jež je dána více generačně dobovým hlediskem než individuální obrazivostí. Řekneme-li Žižka, vybaví se nám nejspíše Žižka ztělesněný Štěpánkem. Žižka příkrčený, a přesto majestátní, napůl slepý, a přesto pronikavého zraku,

1. Zdeněk Štěpánek jako Jan Žižka ve filmu Otakara Vávry.

hrozivě rozkročený a přitom podmaňující. Tím vším je Štěpánkův Žižka poplatný novodobé národní tradici, podle níž český rek je důstojnost a vážnost sama. Proto se také nemůže ani pousmát, neboť tím by nebyl znesvěcen jen on, nýbrž i nedotknutelný mýtus. Jen nenapodobitelný timbr hercova hlasu propůjčí mu vedle převažující říznosti chvilkovou hřejivost. A již to je ústupek dobovému nazírání na muže, jenž musí potlačit veškerou lidskost svoji, aby byl práv lidskosti údajně vyšší. Může však lidskost druhá popřít lidskost prvou, jde tu o pozitivní negaci v dialektickém smyslu? Hle, dilema, před kterým stál nejen herec, ale i mnohý z nás.

Čím byl pro generaci naší Žižka Štěpánkův, tím byl pro generaci předchozí Žižka Vojanův. Tak jako se Vojanův Žižka odlišoval od romanticky řinčících rytířů starších představitelů husitského válečníka, odlišoval se i od Žižky Štěpánkova. A opět i v něm rozpoznáme pečeť doby, neboť takřka ošuntělý a do svého nitra obrácený zeman, plný utajené síly a dějinného poslání, byl opožděnou polemikou se starší představou Žižky jako krutého a krvelačného fanatika pokřivené víry.

Nejen filmoví a divadelní představitelé, ale i porůznu roztroušení Žižkové z kovu a kamene napomáhají představitivosti a ta zase zpětně spoluvytváří

subjektivní modelaci dějinné osobnosti. Malířův štětec či sochařova špachtle jsou přímočařejší než slovo, a proto také jedna podoba se více liší od druhé. Nebudeme porovnávat Žižku Alšova a Kafkova, stačí říci, že všechna dosavadní zpodobení slepého vojevůdce nemají historicky doložitelného podkladu. Ať už nejstarší dochované portréty z rukopisu Göttingenského a Jenského nebo časově jim blízká hlavička z táborského znaku, ať už plošně schematické dřevoryty 16. století či barokní Žižkové s vypouleným okem bijce nevíňátek – vše je jen a jen výplod fantazie. Jinak tomu ani být nemohlo a nemůže, protože žádný ze současníků nepovažoval za nutné zachytit slovem či kresbou podobu neporaženého hejtmana na paměť potomkům. Tím hůře pro nás, čeká-li nás úkol pojednat o postavě bez těla a tváře.

Co chybí v současných pramenech, postupně doplnila pozdější tradice. Doba, v níž Žižka žil, nebyla skoupá jen na zprávy o jeho činech, nýbrž i na hodnotící soudy. Jestliže o něm šetřili slovy soudobí i domácí publicisté a letopisci, pak nepřekvapuje, že se Žižka téměř neobjevuje v korespondenci zahraničního původu a že o něm zhora nic nevědí vzdálenější kronikáři. Aby však nevzniklo mylné zdání, že neznámější z husitských hejtmanů byl ve své době naprosto neznámou osobou, je třeba dodat, že jsme měli na mysli výrazný rozdíl mezi početností svědectví současných a pozdějších. Žižka jako „horlitel pro zákon boží obzvláštní“ a jako postrach Němců-cizozemců nalezl přirozeně uznání u kronikáře Vavřince z Březové, jenž však, což je příznačné, nikterak neskrývá násilnosti, jichž se Žižkovo vojsko dopouštělo. Mnohem častěji se ovšem husitský vojevůdce objevuje v nepřívznivém světle u nepřátel revoluce. Císaři Zikmundovi byl Žižka „předním podpůrcem a správcem kacířství viklefského“, jednomu slezskému knězi „zlým kacířem“, autoru latinského protihusitského pamfletu „krvavým Herodem“, jenž posílá do nebe duše spravedlivých. Nejinak se k Žižkovi staví odpadlík Štěpán Pálec, jemuž je lotrem a lupičem ještě pověstnějším, než byl Barabáš.

Nadávkami nešetřila ani publicistika předlipanského a polipanského období. Jejich výčet by rozhodně nepostrádal zajímavosti, neboť co do šfavnatosti překonaly všechny ostatní, kterými se zapojili do protižižkovské kampaně pamfletisté následujících staletí. Vedle konfesních a nacionálních tendencí, jež měly prvořadý vliv na rozdílné a naprosto protichůdné soudy o povaze Žižkových válečných tažení, uplatňoval se od samého počátku v obecném povědomí téměř legendární prvek Žižkovy neporazitelnosti. Skutečnost, že Žižka vyšel vítězně z každého boje a že zpravidla poražený byl mnohonásobně silnější vítěze, měla vysvětlení jen ve spojení s nadpřirozenými silami, ať už šlo o Boha či Satanáše. Jisté sklony k heroizaci jsou tak již patrné krátce po Žižkově smrti.

Rozhodný odpůrce násilí Petr Chelčický s uznáním mluví o „chytrém válečníku“, Hradečtí si nechali vymalovat Žižku v rytířské zbroji a s palcátem na bojové korouhvi, ještě před polovinou 15. století byl Žižka s kalichem zobrazen na jedné z tábořských věží. Z katolické strany přirozeně o ničem podobném neslyšíme. A přesto to byl právě katolík a dokonce papež, kdo učinil kacířského vojevůdce hrdinou svého druhu a kdo představil Žižku světu.

„Slepému národu se líbil slepý vůdce.“ Parafráze biblického výroku o zkáze slepců, kteří si za vůdce zvolí slepého, se Eneáš Silviiovi přímo nabízela. Proč by jí tedy nepoužil, když v souladu s tónem celé své „České historie“ mohl na Žižkovi jako ztělesniteli krvavého českého kacířství ukázat všechnu jeho ohavnost, krutost a barbarství? Velmi přísní kritikové vlašského dějepisce se dopouštějí svou zaujatostí stejného prohřešku, který vytýkají jemu. Eneáš totiž jen nehanožil husitského vůdce, on ho svým způsobem oprádně mýtem hrdinství: hrdinství sice v jeho očích zvráceného a odporného, nicméně však nadlidského. Neboť, a v tom je Eneáš poplatný humanisticky chápanému pojetí dějin jako výsledku činnosti silných osobností, Žižka překonává své protihráče nejen válečným štěstím, ale i vpravdě nevídaným vojenským a organizačním důvtipem. Nakonec musí zasáhnout moc shůry, aby přetrhla život muži, na němž ztroskotala síla pozemského světa. Nic na tom neumenšuje skutečnost, že Eneáš své vyprávění vyšperkoval smyšlenkami o bubnu potaženém Žižkovou kůží. Současníci i potomci jim budou věřit, protože právě tyto historiky nejpřirozeněji vysvětlovaly Žižkovy válečnické úspěchy. Nejedním českým historikem si povzdechl, proč zrovna Silviova snůška lží a polopravd byla na dlouhou dobu závaznou sumou vědomostí o české minulosti nejen zahraničním, nýbrž i domácím vzdělancům. Bez Silvia by však svět věděl o Čechách i o Žižkovi ještě méně. Nikdo v té době nepsal o stejných věcech poutavěji, a jestliže už je nutno někde hledat vinu, pak spíše v nezázivnosti dějepisců husitských a kališnických.

Silviovo podání Žižkovy osobnosti ostatně nebylo předlohou a východiskem pouze tradice protižižkovské. Z „České historie“ čerpal poučení janovský dóže Fulgoso, jenž Žižkuv věhlas povýšil nad proslulost Hannibala i Sertoria, a nejinak tomu bylo i v případě vysokého ocenění Žižkova u německého humanisty Oldřicha Huttena. Vidíme tedy, že žižkovská tradice se štěpí od samého počátku, a to jak v prostředí domácím, tak i zahraničním. Pokud totiž samo husitství nepřestávalo být věcí veřejného zájmu, potud i žižkovské reminiscence nepřestávaly být politikum, což platí téměř obecně.

Nenávistná a pohoršlivá slova nad ukrutnostmi arcikacířského vojevůdce vycházela povětšinou z pera protihusitsky a protireformačně zaměřených publicistů. V tom zřejmě nebylo nic překvapivého. Mnohem více zaráží, setkáme-li

2. Jan Žižka v čele pěších bojovníků. Dřevořez z Konáčova překladu České kroniky Eneáše Silvia Piccolominiho, Staré Město pražské 1510.

se s podobnými odsudky i u autorů opačného tábora. Vysvětlení je však i zde nasnadě: všeobecně malá informovanost a silný vliv očerňující tradice, jež na staletí utvářela povědomí o Žižkovi. V mnoha případech již pozitivní zmínka o slepém vojevůdci byla projevem osobní statečnosti pisatelovy.

Zhruba platí, že to, proti čemu se stavěla tradice protižižkovská, bylo v pozadí neustále se obnovující tradice apoletického ražení. „Bratr Žižka slavné paměti“ se v nejrůznějších převlecích vynořuje vždy tam, kde je v sázce osud kalicha nebo vlasti. Později, zejména pak v 19. století, přihlásila se i nota vyložené sociální, a Žižka se tak stal jedním z předchůdců zápasu proti třídnímu bezpráví a nerovnosti. Původci obojí tradice se silně ideologickým podtextem byli ovšem vzdělanci a literáti, jakkoli zdánlivě šlo o tradici „lidovou“. Všechny ty Žižkovy lípy, duby a stoly jsou již povytce odezvou literárního podání, odezvou ovšem značně pozdní a doplněnou naivními, o to však smělejšími domněnkami. Proto také na ně moderní dějepiscevtví zpravidla nebere zřetel, pokud nejsou předmětem speciálního studia „druhého Žižkova života“.

Nicméně dvojí žižkovská tradice se do historického bádání promítá, a to tak důrazným způsobem, že fakticky svazuje historika ještě dříve, než začal psát. „Tertium non datur!“ A skutečně, jako by nebylo jiné možnosti, než poskytnout na jedné straně pamflet a na straně druhé apologie. A protože vše, co bylo v národě tak říkajíc progresivní, nedalo na Žižku dopustit, vpálí pohoršlivý cejch

sám sobě každý, kdo se nepodřídí. Že je to nonkonformismus obrácený naruby? Jistěže, to však hraje zanedbatelnou roli, jsou-li v sázce tabuizované hodnoty. Doba se však mění, a co bylo přijatelné a svým způsobem ideologicky průrazné včera, nemusí jím být dnes. Jelikož však všeurčující tlak tradice prostoupil téměř bez výjimky i všechno historické studium o Žižkovi od Palackého počínaje, vrátíme se k této otázce o něco níže.

Tíha tradice nemusí nutně vést jen k ústupkům konvenčním představám. František Palacký kupříkladu polemizoval s tehdy převládajícím pojetím Žižky jako „vzteklého jakéhosi ďasu, mocí lidskou nepřemožitelného“, aniž však Žižku glorifikoval. I Palacký stále ještě připisuje silným individualitám moc vytvářet dějiny, a proto v Žižkovi vidí do té míry ústředního činitele „hmotného světa“ českého náboženského hnutí, že by bez jeho válečnické geniálnosti byl husitismus udušen při prvním střetnutí. Žižka je mu především válečníkem, ovšem válečníkem tak výjimečným, že ho pasuje ne-li na vynálezce, tak alespoň na prvního reprezentanta moderní evropské taktiky. Sama vojenská genialita by však nebyla s to vysvětlit Žižkovy činy a úspěchy. Palacký je si toho dobře vědom, neboť nemenší důraz klade na pozitivní i negativní Žižkovy postoje. Žižka mu tak není jen válečníkem, ale i fanatikem božího zákona. Fanatikem sice upřímným, který nedbá svého prospěchu, který chce být pouhým bratrem, který však současně nezná snášenlivosti a shovívavosti a který tudíž ve jménu božího zákona je schopen nemilosrdně plenit i vraždit.

Více podle Palackého k charakteristice Žižky netřeba. O kus dále přece jen však cítí potřebu porušit její vyváženost a vyřknout soud historika: „oumrť jeho, ježto dřívěji později potáhlo za sebou také pád demokracie v Čechách, musí nicméně za příběh pro zemi vítaný a prospěšný považován býti, ano zभावilo ji bojův ukrutných o věc, která v duchu věku svého neměla dostatečného kořene a základu.“ Tato slova se příliš necitují, protože disharmonují s jinými soudy o husitství, které jsou pro Palackého národní koncepci českých dějin považovány za příznačnější. Byla však vyslovena, a mají proto svou váhu, třebaže Palackému nebyla ještě známa rozhodující fakta z Žižkova života.

V. V. Tomek jako historik i veřejný činitel stojí ve stínu svého velkého předchůdce. Popisující historik v krutém soudu historiografů neobstál ve srovnání s filosofujícím historikem, a to bez ohledu na skutečnost, že jeho práce nebyly v plném rozsahu nahrazeny ani po sto letech. Čekali bychom tedy, zvláště víme-li o Tomkově příslovečném konzervatismu, že Žižka u něho bude souzen o to přísněji, oč méně sympatických rysů bude mít. Není tomu tak. Tomkův Žižka byl „muž hledící vždy k zachování státního pořádku, nepřítel nerozumného bezvládní“, jehož smrtí byla zmařena většina toho, k čemu on kladl velkoryse

základy. Nechceme věřit svým očím. Nikoli Palacký, nýbrž Tomek jako první v novodobém českém dějepisectví odborně sankcionoval onu větev rozdvojené tradice, jež v Žižkovi viděla předobraz a ztělesnění té které pozitivní ideje. Vedle státnotvornosti a pořádkumilovnosti Tomek měl na mysli zejména obecné dobro národa a vlasti. Co bylo Palackému nezralým projevem demokratismu a tím i vyššího historického řádu, Tomek posuzuje jako zavrženíhodnou anarchii lůzy. Jeho Žižka také vystupuje proti revolucionářům naprosto nekompromisně, začez se mu dostává souhlasu. Zkažené duchovenstvo, Želivský a táborští pikarti stávají se tak sice politováníhodnou, přece však nutnou obětí tomkovsko-žižkovské regule všemu nadřazeného právního pořádku.

I když ještě ne v každém ohledu, přece jen Tomkova kniha udala na padesát let základní apologetický tón převážné části české žižkovské literatury. Tato tendence nevyklučovala věcnou kritiku Tomka a tím méně nové pohledy na jednotlivé etapy Žižkova života. Nově objevené prameny a zejména pak vojensko-historické rozbor husitského válečnictví pak postupem doby vytvořily předpoklady k novým syntetizujícím pohledům, jejichž potřebu připomínalo i blížící se pětisté výročí Žižkovy smrti. Bezmála všichni katedroví historikové, kteří se zabývali staršími dějinami, a vedle nich i řada dalších, nevyjímaje diletanty a publicisty, považovali za nutné přispět k jubileu. To skutečně proběhlo ve znamení velkého zájmu veřejnosti i značného odborně-historického přínosu. Velká monografie, jež by dodala výročí puncu pravosti, se však neobjevila. A když se tak stalo, bylo po jubileu i jubilejnosti.

Josef Pekař, na jehož slovo se čekalo, dlouho vyčkával. Vyplatilo se mu to potud, že mohl využítovka všeho, co předcházející dějepisné studium přineslo, aniž musel platit daň chvatu. Po devíti letech, která uplynula od jubilea v roce 1924 a kterých bylo zapotřebí, aby čtyřsvazkové dílo došlo svého konce, již nemohlo být pochyb: Pekař napsal obžalobu husitské revoluce a tím i Žižky. Málokterý český historik se tak programově dovolával zásady „poznati velkou historii v pravdě její, tj. vědomým vyvarováním se apriorních ideologií, stvořených v době romantismu“, málokterý historik se však současně prohřešil proti tomuto požadavku více než právě on. Pomalu od prvního tahu jeho sugestivního pera vyzáruje z knihy bytostná zaujatost proti ničivosti tábořské vzpoury, pravého to „šklebu revoluce“, již Žižka propůjčil všechnu velikost svého válečnického talentu. Byla-li podle Pekaře opravdovost a horoucnost úsilí o mravní přerod církve a společnosti v duchu zákona božího v době Husově „svědecstvím velkého vzepětí české kulturní snahy v době gotické i titulem její slávy“, pak vše, co následovalo, bylo nejen neštěstím, ale přímo osudovou ranou českému národu.

S romantizující koncepcí Palackého a tím i s její jiráskovsko-beletristickou odnoží se Pekař rozloučil tak pronikavým způsobem, jak dosud nikdo neučinil ani dříve ani později. Kupodivu se to však ze všeho nejméně týkalo právě charakteristiky hlavního hrdiny. Pekař sice vehementně polemizoval s pojetím Žižky jako zuřivého fanatika myšlenky zákona božího, slovanství a demokracie, v podstatě se mu však příliš nevzdálil, neboť Žižku vylíčil jako neméně fanatického ztělesnitele a nositele chiliasticko-táborské myšlenky násilí. Kdo je jeho obrazu Žižky skutečně vzdálen, je Žižka Tomkův, tj. politický sjednotitel sil země a hlasatel právního pořádku. Žižka podle Pekaře byl v první řadě a fakticky jedině „tribunem násilného převratu, jenž se cestou chorobně náboženské exaltace, nasycené přesvědčením, že jde o zjevenou vůli boží, stal z nevýznamného čeledína králova plnomocným zástupcem trestajícího hněvu Hospodinova“. O jeho válečnické genialitě není sporu a ta také nemůže být brána v pochybnost. Neméně nesporná je Pekařovi i středověkost Žižkova duševna a husitství vůbec. Všechny oslavy husitské demokratičnosti, jakž i veškeré promítání modernosti do husitského myšlení a mentality jsou mu projevem falešného národního sebezahledění do minulosti s notnou dávkou politické demagogie.

Ti, co dříve kritizovali Silvia, mohli se s plnou vervou pustit do jeho moderního následovníka. Také se tak stalo, neboť po právu mnohé bylo hodno kritiky. Avšak to, co učinilo ze Silviovy České kroniky bestseller svého a následujícího věku, znovu se objevilo a zůstalo nedotčeno i v Pekařově Žižkovi: svěžest mluvy i bystrost ducha, zcela jednoznačný odpor vůči ideji, za níž Žižka bojoval, přitom však zaujetí svého druhu pro osobnost, jež osobností byla. Čelit Pekařovi nebylo a stále není snadné. Snad proto také, opomineme-li podrážděné výpady a dílčí polemiky, trvalo dalších dvacet let, než se objevila práce, která se s Pekařovou knihou vyrovnává od základu, byť často nepřímou, a která je tak svým způsobem jejím antipodem.

Pekař sám byl na rozpacích, zda jeho dílo je více pojednáním o Žižkovi, či o „jeho době“. Ať už tak či onak, obojí je od sebe neoddělitelné, neboť teprve z poznání doby a z jejího pojetí může vyplynout i soud o Žižkovi. Proto se nedejme mýlit tím, že hrdinou Mackova „Tábora“, neboť právě toto dílo máme na mysli, není Žižka. Jeho osobnost, a tu jde o tyž zajímavý jev, jaký jsme postihli výše ve vztahu Pekař-Palacký, není rovněž vlastním jádrem sporu. Jestliže Pekařův Žižka v chiliastickém zanícení neznal milosti, neznal jí ani Žižka Mackův. Podstatný rozdíl je však v tom, že Žižka v podání Josefa Macka nemá téměř nic společného s chiliastickým Tábořem. Tento výklad pak Mackovi umožňuje nově postihnout Žižkovo politické i vojenské působení v prvních dvou letech husitské revoluce. Jak jsme však již řekli, spor tu není o Žižku, nýbrž o revoluci samu a její

3. Jezdecký pomník Jana Žižky v Praze na Vítkově od Bohumila Kavky z roku 1950.

extrémní křídlo především. Že Macek dospěl k závěrům vesměs protichůdným, je dostatečně známo. Méně již je z jeho knihy patrné, že se koneckonců znovu vrací k prazákladu Palackého národní koncepce českých dějin. Macek na rozdíl od Pekaře neskrývá své apriorní zaujetí, naopak se k němu všude hlásí. V tom je jeho dílo neméně extrémní než Pekařovo, což je jeho předností i slabinou zároveň.

Právě tak, jako jsme z českých žižkovských studií uvedli jen díla koncepčně nejzávažnější, omezíme se i u zahraniční odborné literatury na práce tohoto typu. Vlastně pouze na jednu, neboť skutečnou a v tomto smyslu základní monografií je jediné kniha kanadského historika a výborného znalce českých dějin G. F. Heymanna. Jeho „Jan Žižka a husitská revoluce“ – povšimněte si téměř již nerozlučného spojení hrdiny s dobou – je protestantsky podbarvenou polemikou zejména s Pekařem, i když nejenom s ním. Husitství a husitská revoluce je Heymannovi počátkem protestantské reformace, a ta opět předejrou velkých revolucí, jež západnímu světu přinesly demokracii a osvobození z nadvlády dogmatu. Tím přirozeně i Žižka, jenž v zorném úhlu Heymannova pohledu hraje vůdčí roli i tam, kde ji nelze jednoznačně doložit, nabývá na obecně evropském významu, a to přes svůj vyhraněně český nacionalismus. Tomkův a Pekařův Žižka se vzájemně zcela nevyklučují: Žižka byl podle Heymanna „schopen jak

fanaticky destruktivního úderu proti lidem a institucím, které považoval za odpor-
né v očích Boha, tak konstruktivních státnických činů“. Blízko k Heyman-
novi má i poslední velké dílo žižkovské literatury, jež F. M. Bartoš příznačně
nazval „Žižkova doba“. Bartoš totiž v této knize nejen shrnul výsledky svého
celoživotního badatelského úsilí, ale i programově dovršil svou obranu onoho
proudu husitského studia, jehož základy položil František Palacký.

K čemu tyto obšírné exkursy do minulosti žižkovského bádání, které by spíše
byly na místě u odborné rozpravy? Odpověď byla již naznačena v úvodu kapi-
toly. Nestačí číst o dějinách, třeba znát, jak se dělají dějiny dějin. Uvědomíme-li
si, že tyto dějiny nejsou jednou dané a že na rozdíl od dějin, které se skutečně
staly, jsou již svou podstatou mnohovýznamné a ve své proměnlivosti neuza-
vřené, nebudeme vyčítat historikům, že svými protichůdnými soudy a hledisky
záměrně klamou veřejnost. I tak tomu ovšem může být, což však nic nemění
na skutečnosti, že historie vždy zůstane výběrem faktů a událostí. A výběr zas
byl a vždy bude věcí individuálního či skupinového přístupu, podmíněného
opět řadou vnějších i vnitřních činitelů. Platí-li to do značné míry o historii
vyprávějící, jež řadí fakt k faktu, tím více to platí o „metahistorii“, jež se snaží
proniknout pod povrch jevů. Historik má před kýmkoli jiným jen jednu vý-
hodu: může poznávat samy dějiny, i když jen v omezeném úseku, který speci-
álně zkoumá. Všichni ostatní, pokud se nestanou historiky, poznávají jen dě-
jiny viděné očima historiků. Tím větší mají právo vidět do historické dílny, aby,
nemohou-li již cesty za poznáním své minulosti podniknout sami, věděli, že
existují různé cesty a různí průvodci.

Celá žižkovská tradice a bezmála i celé žižkovské studium bylo politikum
vycházející z předpokladu, že husitství zasahuje do současnosti a že by ji mohlo
v tom či onom smyslu ovlivnit. Od tohoto těsného propojení husitství se současn-
ností nebylo nikdy daleko k opačné projekci současnosti do husitství. Opráv-
něnost tohoto přístupu utvrzoval ohlas, který měly všechny předchozí spory
o smysl husitské etapy českých dějin. Připustíme, že toto zpřítomňování husit-
ství nezdědka mělo vedle svého politicko-ideologického podtextu i funkci men-
tální opory pokleslého národního vědomí. Bylo to mnoho, nebo málo? Těžko
říci, v každém případě však šlo více o současnost než o minulost. I to musíme
akceptovat. Jak také jinak, k čemu by bylo studium minulosti kvůli minulosti?

Zde však končí souhlas. Ano, historii poznáváme a studujeme kvůli sobě sa-
mým. Jestliže se však od své národní, státní a jiné minulosti chceme v něčem
poučit, pak musíme především o toto poučení stát. Promítáme-li totiž do mi-
nulosti to, co v ní chceme nalézt, dějiny nám své poučení nevydají, neboť jim
je předpisujeme. Abychom pak mohli vůbec dějiny poznávat, tj. abychom se,

pokud to je vůbec možné, vyhnuli nebezpečí, že budeme o minulosti vytvářet falešné vědomí, musíme se pokusit korigovat všechny své kroky. To je ovšem v plném rozsahu úkol nenaplnitelný.

Konkrétně můžeme kousek po kousku prorazit krunýř národní a jiné tabuizace husitství. Historik, nad nímž stále visí hrozba, že se může výsledky svého studia dostat do rozporu s jakýmsi pomyslnými vyššími zájmy, má vždy možnost couvnout a podřídit se. K čemu by to však bylo, komu by to prospělo? Více než pět set let, která nás dělí od husitské revoluce, je dostatečně dlouhou dobou, abychom na husitství, a v našem případě i na Žižku, pohlíželi jako na vzdálenou minulost, kterou nežijeme proto, že jsme ji již dávno přestali žít.

Takovýto přístup k husitství nám dává výhodu odstupů. Nic však více, neboť ostatní deformující tlaky trvají. I ten, kdo píše o dějinách módy, dopravy či kouření, podléhá svým i dobovým zájmům, potřebám a představám. Co má však říci historik, který píše o revoluci v době, kdy revoluce jsou nadějí jedné a hrozbou druhé části lidstva a kdy společnost, v níž žije, je poznamenána zkušenostmi z revoluce, kterou prožívá? Odpovědi se budou přirozeně lišit, a proto odpovídáme jen sami za sebe: revoluce jsou přirozeným zdrojem a urychlovačem dějinného pohybu. Kdo to nechápe či nechce chápat, strká hlavu do písku a předem si znemožňuje pochopit minulost i současnost.

2.

„Vzat od lidu na slovo“